

кінчуватися й примиренням подружжя та збереженням сім'ї. В Україні дане питання врегульоване у ст. ст. 119 – 120 СК України.

Отже, зважаючи на викладене з урахуванням досвіду та деяких нормативно – правових актів країн – членів Євросоюзу, на сьогодні перед суспільством та державою стоїть дуже складне завдання щодо належного нормативно – правового регулювання шлюбно – сімейних правовідносин, що сприятиме зміцненню сім'ї, становленню шлюбних правовідносин. При цьому, вказане регулювання повинно здійснюватися в межах, які не будуть обмежувати а ні волі чоловіка, а ні волі жінки щодо створення шлюбно – сімейних правовідносин або їх припинення.

Зверховська Валентина Францівна,
к.ю.н., викладач кафедри патологічної анатомії,
судової медицини та права
Вінницького національного університету ім. М.І. Пирогова

РОЗВИТОК ШЛЮБНИХ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН МІЖ ПОДРУЖЖЯМ У ДАВНІ ЧАСИ

Останнім часом в українській сімейно – правовій науці активізувалися наукові дослідження правового режиму майнових відносин подружжя. Так, питання шлюбного контракту (договору) та визначення ним правового режиму майна подружжя розглядалися певною мірою в дисертаційних дослідженнях присвяченим, зокрема, функціям шлюбного контракту в сімейному праві України (О.А. Явор, 1996 р.), правовому режиму майна членів сім'ї (І.В. Жилінкова, 2000 р.), особистим відносинам подружжя та відносинам подружжя стосовно їх майна (О.М. Калітенко, 2001 р.), правовому регулюванню відносин власності між подружжям (Т.О. Ариванюк, 2002 р.), в монографії І.В. Жилінкової «Брачный контракт».

Договірні відносини між чоловіком та дружиною були відомі ще римському праву. Так, наприклад, за часів Юстиніана передбачалося складання письмового документа про встановлення приданого як обов'язкової умови укладення шлюбу особами сенаторського стану та знаті. Існувало і таке поняття, як передшлюбний дар наречених (*donatio ante nuptias*). У класичний період особливість такого дарування полягала у тому, що шлюб вважався його умовою. Це означає, що якщо шлюб не укладався, то дарування скасовувалося. Якщо ж шлюб був укладений, то жінка мала право вимагати це майно лише у випадку розлучення. Отже, дарування виконувало роль штрафу на випадок розлучення.

Звісно ці відносини не зовсім схожі на договірні відносини подружжя у те-

перішньому їх розумінні, проте, вбачається можливим проведення певної паралелі між договорами, які існували ще за часів римського права і тими договорами, які подружжя мають змогу укласти між собою сьогодні. Таким чином договірні відносини між чоловіком та дружиною з приводу майна можна вважати основою розвитку подальших договірних відносин подружжя, зокрема, шлюбного договору.

Здавна відомі руському праву і домовленості стосовно майна майбутнього подружжя. Сімейні відносини регулювалися на той час звичаєвим правом, тобто такими правилами поведінки, що склалися внаслідок фактичного їх застосування протягом тривалого часу. Про це свідчать юридичні звичаї, що діяли в ті часи в колі селян. Таких договорів було досить багато.

Відомості про сімейний уклад слов'янських племен до прийняття християнства, дуже нечисленні й непевні. Але з літописів відомо, що у полян, наприклад, склалася моногамна сім'я, а у в'ятичів та кривічів зберігалася полігамія. У різних джерелах ідеться про кілька способів укладання шлюбу. Серед них найбільш старовинним є викрадення нареченої нареченим без її згоди, але поступово викраденню нареченої починає передувати змова з нею. Слов'яни, як описується в літописі, мали звичай викрадати на ігрищах наречених, із якими вони домовилися. Існують численні докази того, що в давні часи був і такий спосіб укладання шлюбу, як купівля нареченої у її родичів. У полян найбільш поширеною формою укладання шлюбу став привід нареченої її родичами в помешкання нареченого. При цьому згода нареченої на шлюб не мала істотного значення, хоча вже в Статуті Ярослава містилася заборона видавати заміж силоміць. Шлюб міг бути укладений за згодою між родичами нареченої й нареченим або між родичами нареченої та родичами нареченого. Шлюбна церемонія обов'язково супроводжувалася наданням приданого нареченої. В цьому випадку влада чоловіка певним чином обмежувалася тими відносинами, які виникали між ним та родичами нареченої, що надавали придане. Цього, звісно, не могло бути при викраденні нареченої. При такій формі шлюбу вона нібито ставала власністю свого чоловіка, тому по відношенню до неї виникали права швидше всього речового, ніж особистого характеру. Отже, особисті відносини багато у чому залежали від форми шлюбу.

Розлучення у той період мало цілком вільний характер, причому є підстави вважати, що в шлюбі із приданим ініціатором розлучення могла бути і жінка.

З прийняттям християнства відбувається рецепція візантійського шлюбно – сімейного законодавства, заснованого на канонічних уявленнях про шлюб. Починають діяти так звані «Номоканони» – збірники візантійського права, що склалися з канонічних правил і світських постанов візантійських імператорів. Згодом Номоканони були доповнені постановами російських князів, до них

склали тлумачення Федір Валсамон та ін. На основі перекладів, Руської Правди, княжих статутів та інших джерел були створені збірки церковних та світських законів, що одержали назву Кормчих книг.

Указом 1714 р. Петро I спробував ввести освітній ценз для дворян, що укладають шлюб, вимагаючи при вінчанні довідки про знання арифметики й геометрії. Але ця спроба не виявилася успішною. За часів Петра I стає можливим розірвання заручин. Забороняється укладати зговірний запис і включати до нього умови про неустойку у разі відмови від укладання шлюбу. Частина 2 ст. 12 Законів цивільних наголошувала на тому, що шлюб не може бути предметом цивільно – правових угод, і тому обіцянка укласти шлюб може бути не виконана без усіляких наслідків для того, хто давав обіцянку. У 1775 році заручини взагалі зливаються у часі з вінчанням.

В дореволюційній Росії так і не було створено єдиного для всіх підданих законодавства про шлюб. Російське шлюбне законодавство, і світське, і канонічне, завжди ґрунтувалося на підставі релігійних норм і правил. Тому особи різних віросповідань і конфесій підпадали під дію різних законів залежно від настанов своєї релігії. Мусульманам, наприклад, дозволялося укладатися полігамні шлюби. А розлучення між ними регулювалося законами Шаріату, які передбачали його здійснення за взаємною згодою і з волі чоловіка в односторонньому порядку. Шлюб між католиками був нерозривний. Дозволялась лише сепарація – судове розлучення, але укладати новий шлюб особи, що одержали рішення про сепарацію, вже не могли. За іудейськими релігійними законами чоловік міг розлучитися зі своєю дружиною за наявності будь – якої вагомої причини. Дружина ж мала право вимагати розлучення лише в суворо визначених випадках.

Це розмаїття свідчить про певний демократизм поглядів та віротерпимість (усьому населенню імперії не нав'язувалися православні уявлення про шлюб), але вже наприкінці XIX ст. та на початку XX ст. відчувалася нагальна потреба в альтернативному єдиному світському законодавстві, яке б допускало шлюби між представниками різних релігій, розлучення за взаємною згодою, окреслило б єдині правила стосовно укладання шлюбу, перебування в ньому та розлучення й ін.

У період імперії зміни торкнулися й особистих прав та обов'язків подружжя. У результаті запозичення європейських форм життя та сприйняття європейського мислення змінилося ставлення як до самої жінки, так і до ролі її у суспільстві. Законодавство того часу певним чином обмежувало владу чоловіка, характерним для нього, було набуття більш цивілізованих рис.